Ба Шурои диссертатсионии 6D.КОА-100
назди Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ
ва соҳибкории Тоҷикистон (Суроға: 734055,
ш. Душанбе, х. Борбад 48/5

Тақриз
ба автореферати диссертатсияи Маҳмадуллои Раҳмони Маҳмадалӣ дар мавзуи «Мукаммалгардонии низоми баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ дар шароити ташаккули экосистемаи аграрӣ (дар мисоли корхонаҳои вилояти Хатлон)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D050800 «Баҳисобгирӣ ва аудит» (6D050801 «Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит»)

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар айни замон комплекси агросаноатӣ дар иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳои он мавқеи муҳим дорад. Рушди он ба таъмини аҳолӣ бо озуқаворӣ, устувории даромади оилаҳои деҳот ва таъмини саноат бо маҳсулоти коркард алоқаманд аст. Ин масъала барои вилояти Хатлон аҳаммияти махсус дорад, зеро қисми зиёди аҳолии вилоят ба истеҳсол ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ машғул мебошад.

Чи тавре ки аз таҳқиқот бармеояд дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дар қатори мушкилоти асосии КАС инҳо шуморида шудаанд: механизми заифи дастгирии давлатии молиявии корхонаҳои КАС; монеаҳо барои муттаҳидсозии қитъаҳои замин, ки барои сармоягузорӣ дар бунёди корхонаҳои азими кишоварзӣ мушкилӣ эҷод мекунанд; заминаи ақибмондаи моддию техникии КАС дар сурати маҳдуд будани дастрасии корхонаҳои он ба иттилоот доир ба бозорҳои фурӯши пуриқтидор, дарозмуҳлат ва гарон будани амалиётҳои тиҷорати беруна, ки ба таъмини амнияти озуқаворӣ таҳдид менамоянд. Яке аз сабабҳои чунин вазъ мавҷуд набудани низоми самараноки баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои кишоварзӣ ва саноатии ҷумҳурӣ мебошад.

Давраи муосир бо рушди босуръати технология ва усулҳои баҳисобгирии идоракунӣ фарқ мекунад. Дар кишварҳои пешрафта технологияҳои навтарин барои гирифтани маълумоти боэътимод оид ба харочот, даромад ва натиҷаҳои фаъолияти воҳидҳои истеҳсолӣ истифода мешаванд. Баҳисобгирии идоракунӣ ба марҳалаи нави рушд ворид гардидааст. Хусусияти асосии ин марҳала истифодаи васеи технологияҳои рақамӣ ҳангоми ҷамъоварӣ, коркард ва ҷамъбасти иттилооти идоракунӣ мебошад.

Дар шароити муосир субъектҳои иқтисодӣ дар муҳити рақобат фаъолият намуда, бо унсурҳои муҳити беруна пайваста ҳамкорӣ мекунанд. Сатҳ ва тарзи ин ҳамкорӣ сифати фаъолияти экосистемаи шарикии стратегии субъектҳоро муайян менамояд. Хусусияти фаъолияти экосистема ва шиддати робитаҳои байни субъектҳои хоҷагидорӣ истифодаи низоми ягонаи баҳисобгирии равандҳои идоракуниро тақозо мекунад. Ин низом бояд ҳисоботдиҳӣ ва мубодилаи саривақтии иттилоотро таъмин намояд. Аз ин рӯ, барои такмили

баҳисобгирии идоракунӣ дар муҳити фаъолияти субъектҳои комплекси агросаноатӣ истифодаи равиши экосистемавӣ зарур мегардад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуъ. Мавзуи кори илмӣ ба мукаммалгардонии низоми баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ дар шароити ташаккули экосистемаи аграрӣ равона шудааст. Механизми ҳамгироии марказҳои масъулият ва занҷираи арзиш барои назорати хароҷот ва муайян намудани саҳми воҳидҳои корхона дар натоиҷи фаъолият пешниҳод гардидааст. Модели иқтисодӣ-риёзӣ имкони арзёбии самаранокии қарорҳои идоракуниро фароҳам меорад. Модели рақамӣ ва харитаи роҳи татбиқи он ба муттаҳид намудани маълумоти муҳосибӣ, истеҳсолӣ, анборӣ ва буҷетӣ нигаронида шудаанд. Натоиҷи таҳқиқот барои такмили ҳисоботи дохилӣ ва таъмини роҳбарият бо иттилооти саривақтию боэътимод дар корхонаҳои комплекси агросаноатии вилояти Хатлон пешбинӣ шудаанд.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Дар автореферат мақсади ва вазифаҳои таҳқиқот ба таври мушаххас муайян гардидаанд. Муаллиф кушиш намудааст, ки таҳияи асосҳои назариявӣ, методӣ ва тавсияҳои амалии мукаммалгардонии низоми баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ дар асоси истифодаи равиши экосистемавӣ бо таваҷҷуҳ ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ равона гардидааст.

Диссертант дар асоси методологии таҳқиқот ба истифодаи равишҳои системавӣ, комплексӣ, институтсионалӣ ва экосистемавӣ такя намуда, имконият медиҳад фаъолияти корхонаҳои комплекси агросаноатӣ ҳамчун низоми ягонаи иқтисодӣ ва иттилоотӣ мавриди омӯзиш қарор дода шавад. Дар ҷараёни таҳқиқ усулҳои таҳлилу таркиб, муқоиса, гурӯҳбандӣ, мушоҳида, ҷамъбаст, таҳлили оморӣ, таҳлили иқтисодӣ, моделсозии иқтисодию риёзӣ, графикӣ ва усулҳои баҳодиҳии самаранокии қарорҳои идоракунӣ истифода шудаанд диққати махсус додааст.

Дар раванди таҳқиқот муаллиф ба мукаммалгардонии низоми баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ дар шароити ташаккули экосистемаи аграрӣ дар мисоли корхонаҳои вилояти Хатлон диққати аввалиндараҷа равона кардааст.

Навгонии илмии таҳқиқот. Навгонии илмии таҳқиқот аз асоснок намудани муқаррароти назариявӣ ва методии мукаммалгардонии низоми баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ дар асоси истифодаи равиши экосистемавӣ бо таваҷҷуҳ ба коркарди тавсияҳои амалӣ чиҳати баланд бардоштани самаранокии фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ, иборат мебошад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалиии таҳқиқот. Аҳамияти амалии таҳқиқот дар татбиқи тавсияҳои таҳияшуда дар корхонаҳои агросаноатӣ мебошад. Пешниҳодҳо барои беҳтар кардани системаи баҳисобгирии идоракунӣ ва ташкили марказҳои масъулият пешбинӣ шудаанд. Онҳоро метавон дар таҳияи гузоришҳои дохилии идоракунӣ ва рақамикунонии

равандҳои баҳисобгирӣ истифода бурд. Татбиқи онҳо идоракунии хароҷотро беҳтар мекунад.

Ба ақидаи муаллиф комплекси агросаноатӣ дар иқтисоди миллӣ мавқеи махсус дорад. Он истеҳсолоти кишоварзӣ ва коркарди саноатиро муттаҳид менамояд. Ба таркиби он ташкилотҳои нигоҳдорӣ ва фурӯши маҳсулот низ дохил мешаванд. Фаъолияти субъектҳои мазкур ба робитаҳои устувори истеҳсолӣ асос меёбад равона гардидааст. (саҳ.11)

Рушди комплекс ба вазъи минтақаҳои деҳот таъсир мерасонад. Дар ташкилотҳои он ҷойҳои нави корӣ таъсис меёбанд. Талабот ба хизматрасониҳои нақлиётӣ ва анборӣ меафзояд. Истеҳсоли ашёи хоми кишоварзӣ барои фаъолияти мунтазами корхонаҳои коркард замина фароҳам меорад. (саҳ. 12)

Диссертант қайд намудааст, ки комплекси агросаноатӣ қисми истеҳсолию иқтисодии экосистемаи аграриро ташкил медиҳад. Занҷираи арзиш ҳалқаҳои асосии онро бо ҳам мепайвандад. Ҳамгироӣ хусусияти муносибатҳои байни иштирокчиёнро муайян мекунад. Кластер ва кооператив ҳамчун шаклҳои ташкилии чунин ҳамкорӣ баромад мекунанд.

Дар диссертатсия таъсири хусусиёти соҳавии комплекси агросаноатӣ ба самаранокии баҳисобгирии идоракунӣ таҳқиқ карда шудааст. Ин хусусият ба тарзи гурӯҳбандии хароҷот ва ҳисоб намудани арзиши аслӣ низ таъсир мерасонанд. (саҳ. 13)

Ба ақидаи муаллиф барои баҳисобгирии идоракунӣ ин ҳолат зарурати муқоисаи нишондиҳандаҳои пулӣ ва натуралиро ба миён меорад. Маблағи хароҷот дар алоҳидагӣ натиҷаи истеҳсолотро пурра нишон намедиҳад. Он бояд бо майдони кишт ва ҳосилнокӣ муқоиса карда шавад. Дар чорводорӣ нишондиҳандаҳои саршумор ва маҳсулнокӣ истифода мегарданд ба таври назаррас пешниҳод шудааст. (саҳ. 16)

Хавфҳои истеҳсолӣ ва бозорӣ низ ба мазмуни баҳисобгирӣ таъсир мерасонанд. Ба гурӯҳи аввал хушксолӣ ва норасоии об дохил мешаванд. Гурӯҳи дуюм тағйирёбии нарх ва коҳиши талаботро фаро мегирад. Ҳангоми таҳияи буҷет эҳтимоли ба вуҷуд омадани чунин инҳирофҳо бояд ба инобат гирифта шавад. (саҳ. 16-17)

Дар корхонаҳои коркард сохтори дигари хароҷот ташаккул меёбад. Дар ин корхонаҳо арзиши ашёи хом ва хароҷоти коркарди он ба ҳисоб гирифта мешаванд. Талафоти ҳангоми нигоҳдорӣ алоҳида инъикос меёбад. Хароҷоти бастабандӣ ва расонидани маҳсулот низ ба ҳисоб ворид карда мешавад. (саҳ. 17)

Дар истеҳсолоти агросаноатӣ маҳсулоти асосӣ ва иловагӣ ба даст оварда мешавад. Дар баъзе намудҳои истеҳсолот маҳсулоти муштарак низ пайдо мегардад. Бинобар ин, хароҷоти умумӣ бояд байни якчанд объекти калкулятсия тақсим карда шавад.

Интихоби нодурусти заминаи тақсимоти хароҷоти ғайримустақим арзиши аслиро таҳриф мекунад. Ба як намуди маҳсулот метавонад маблағи зиёдатии хароҷот мансуб карда шавад. Дар намуди дигари маҳсулот арзиши аслӣ кам нишон дода мешавад. Ин ҳолат ба нархгузорӣ ва баҳодиҳии даромаднокӣ таъсир мерасонад.

Дар истеҳсолоти кишоварзӣ моддаҳои баҳисобгирии харочот бо марҳалаҳои раванди технологӣ алоқаманд мебошанд. Аввал харочоти омода намудани замин ва кишт ба ҳисоб гирифта мешавад. Баъдан харочоти нигоҳубини зироат инъикос мегардад.

Автореферати диссертатсияи мазкур дар сатҳи илмӣ таҳия гардида, пайдарпайии пешниҳоди мавод, мустаъқилияти муаллиф дар тавзеҳоти љанбаҳои назариявию методӣ ва ташкилию амалии низоми баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ дар шароити ташаккули экосистемаи аграрӣ дар мисоли корхонаҳои вилояти Хатлон эҳсос карда мешавад. Заминаҳои илмию амалии диссертатсия мебошад ва дар он усулҳои муосири илмӣ истифода шудаанд. Навгониҳои илмӣ ва натиҷаҳои дар автореферати диссертатсия бадастомада ҳаммаъно буда, аз вазифаҳо гузошташуда асоснок буда, моҳияти рисолаи илмиро фаро мегирад.

Хулоса ва тавсияҳо Маҳмадуллои Раҳмони Маҳмадалӣ ба масъалаи муҳими такмили баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ бахшида шудааст. Масъалаи мазкур бо назардошти шароити вилояти Хатлон, робитаи иштирокчиёни занҷираи арзиш ва талаботи таъминоти иттилоотии идоракунӣ таҳқиқ карда шуда, дар кори илмӣ байни омӯзиши назариявӣ, ташхиси вазъи мавҷуда ва пешниҳодҳои методию амалӣ пайдарпайии мантиқӣ мавҷуд мебошад.

Ҳамин тариқ, аз автореферат бармеояд, ки таҳқиқоти диссертасионии Маҳмадуллои Раҳмони Маҳмадалӣ дар мавзуи «Мукаммалгардонии низоми баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ дар шароити ташаккули экосистемаи аграрӣ (дар мисоли корхонаҳои вилояти Хатлон)» ҳамчун кори илмии анҷомёфта мусбат арзёбӣ гардида, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D050800 «Баҳисобгирӣ ва аудит» (6D050801 «Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит») сазовор дониста мешавад.

Тақриздиҳанда:
Муовини директор оид ба илм
ва робитаҳои байналмиллалии
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд,
доктори илмҳои иқтисодӣ **Зокирхонзода М.З.**

Имзои доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент Зокирхонзода М.З.-ро тасдиқ менамоям:
Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси ДИС ДДТТ дар ш. Хуҷанд ***Усмонзода Ш.У.***

Сурога: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734035, шаҳри Хуҷанд, хиёбони И. Сомонӣ, 169. Телефон: 6-03-21; 92-800-02-46. Почтаи электронӣ: mukaddam81@gmail.com